

Farma monster: parametry života v plantážocenu

Bob Kuřík

Čas od času¹ mě napadá otázka, o čem a jak by asi psal mistr jinotajné kritiky George Orwell, kdyby žil nyní, na prahu 21. století? Jakou alegorickou satiru by asi tak stvořil, pokud by jejím předobrazem měla zůstat farma zvířat v jejím soudobém hávu?

Sepsat aktualizovaný *Animal Farm 2.0* by zcela jistě představovalo oříšek, ale možná v jiném smyslu, než jak se na první pohled zdá. Jím původně kritizovaný stalinismus, totalitní stát a revoluční diktatury jsou sice z velké části minulostí, ale to neznamená, že by dnes nebylo o čem jinotajně psát, co se politických režimů týče. Zvláště pro radikálního socialistu, jakým Orwell byl. V práci s námětem by tedy problém nebyl. Mnohem záladnější by se dle mého ukázala být práce se samotnou předlohou – totiž předobrazem farmy zvířat v její aktuálně existující podobě, jež by autorově tvůrčí práci a alegorické imaginaci kladl jen těžce překročitelné překážky. Co tím přesně myslím?

Orwell *Farmu zvířat* psal za druhé světové války a prvně vydal v srpnu roku 1945 (Orwell 1945) – tedy jen dva roky předtím, než ve Velké Británii vstoupil v platnost nový zákon o zemědělství garantující farmářům subvence při zavádění nových technologií do hospodaření. Právě tento zákon bývá někdy spojován s počátkem éry velkochovů, jejichž nárůst a rozšíření byly ve světě druhé poloviny 20. století natolik enormní, že tzv. intenzivní živočišná produkce svou dominancí doslova převládala celou řadu jiných způsobů farmaření.

Orwell svého času situoval příběh na rodinný statek drobných zemědělců, manželů Jonesových, na němž spolu žila různá zvířata – od prasat, koz, krav, slepic a ovcí přes kočky, psy, havrany až po koně a osly. Právě této rozmanitosti zvířat autor dokázal tvůrčím způsobem využít, protože mu umožnila plasticky a košatě vylíčit dynamiku odlišných součástí kritizovaného totalitního zřízení – od vůdců přes bezpečnostní složky či média až po pracující a mudrce.

Soudobému Orwelovi by se naopak nabízelo jako předloha průmyslové farmaření. Jenomže jak by mohl cokoli vylíčit na základě jednodruhového prostředí velkochovů, v jehož rámci by mohl pracovat jen s jedním aktérem – druhem zvířete? Vždyť i ty nejzvrhlejší režimy usilující o produkci jednotvárného člověka, jak to Orwell pro změnu ukázal v románu *1984* (Orwell 1949), potřebují více druhů postav pro svá dramata.

Ale nechme Orwella Orwellem. Průmyslové farmaření nemusí být vhodným podkladem pro alegorické novely o politických ideologiích, aby mělo co říct k povaze současnosti. O zvířata z farem může jít i jinak než jen jako o jinotajná ztělesnění člověka v próze, a tedy mostly k příběhům jiných. Masové velkochovy a celý zvířecko-průmyslový komplex totiž samy o sobě ztělesňují důležitý příběh, protože odhalují příklad jednoho z klíčových problémů, kterým čelíme v soudobém čase zvaném antropocén, tzn. čase určujícího a geologicky patrného vlivu moderního člověka na planetu Zemi. Tím problémem je vytváření plantážních monokultur.

Plantážocén

Antropocén bývá nejčastěji spojován s industriální revolucí a nástupem modernity, kdy se jako modelový způsob organizace prostoru a života prosadila na spotřebu uhlí náročná továrna uzpůsobená strojově řízené masové výrobě. Americký antropolog Sidney Mintz ale již v polovině 80. let minulého století ukázal, že předlohou a hnacím motorem továrny byl plantážní systém. (Mintz 1985) Na příkladu studia historické globalizace výroby a spotřeby cukru z třtiny odhalil, že to byly právě plantáže, zrozené v Karibiku v počátcích kolonialismu v 16. století, na kterých se ustavily a zavedly prvotní způsoby tovární organizace – ať již se tím myslí intimní spojení mezi výrobou monokultury/produktu a náročnou a prekarizovanou prací vykonávanou otroky, dělníky či imigranty; důraz na růst efektivity a produktivity napojený mj. na zavádění technologických a mechanických inovací; časová a prostorová organizace práce, v jejímž rámci na sebe přesně navazují jednotlivé úkony a s tím spojená disciplína a přesnost; či masová výroba jednoho

1 Děkujeme Vojtovi Peckovi, Míše Kuříkové a Tereze Stöckelové za podnětné připomínky ke starším verzím textu.

produktu v co největší kvantitě. Právě tato kombinace pole a továrny stojí v základu agroprůmyslového systému plantáže, jež si moderní továrny osvojily.

Díky této skutečnosti je dokonce možné se ptát, zda nástup antropocénu nepřichází již s kolonialismem v 16. století, tedy o dvě století dříve, než se nejčastěji traduje. Sociální a přírodní vědci a vědkyně spojené s víceletým projektem AURA (Aarhus University Research on the Anthropocene) dokonce v říjnu 2014 přišli v této souvislosti s novým termínem Plantážocén (*Plantationocene*), aby slovy Donny Haraway zachytili „zničující proměnu různých druhů člověkem obhospodařovaných farem, pastvin a lesů v extraktivní a uzavřené plantáže“. (Haraway 2016, s. 206)

Postupná transformace Země v plantáže neskončila s kolonialismem či otrockým systémem. Naopak pokračuje i dnes, jak je vidět v intenzivním zemědělství, v proměnách vícedruhových společenstev v monokultury, jakými jsou u nás ty smrkové či řepkové, v nebývalém růstu plantáží palem afrických a s nimi spojených světů, které fascinujícím, magicko-etnografickým způsobem přiblížil Michael Taussig (Taussig 2018), či právě v globalizovaném zvířecko-průmyslovém komplexu. Koneckonců největším bezprostředním ohrožením Amazonského pralesa dnes není zvýšená globální teplota, nýbrž agroprůmyslová lobby v jižní Americe, jež potřebuje více a více prostoru pro své plantáže a velkochovy. Monokulturalizace planety vede nejen k mizení diverzity života na Zemi v takovém rozsahu, že se antropocén dává do souvislosti s tzv. šestým vymíráním druhů, ale i k nebývalé kontrole forem života, jež v monokulturách existuje. Co přesně se kontrolou života myslí?

Parametry velkochovného života: zjednodušení a vynucení

Byl to Michel Foucault, kdo ukázal, že modernita se v 18., respektive 19. století ustavuje v sociální praxi s tím, jak se život jako biologický proces dostává do sféry lidského vládnutí. (Foucault 1999) Jinými slovy, spojil moderní moc s nástupem biomoci a biopolitiky, jejichž cílem se stalo regulovat a kontrolovat biologický život populace jako celku i každého jedince zvlášť skrze nově se ustavující vědy jako epidemiologie, statistika, ale i svého času eugenika, nové procedury jako očkování a nové kategorie jako natalita, mortalita či průměrná délka života. Když člověk déle žije a je zdravý, prodlužuje se mu mj. i produktivní věk. A o výkon šlo moderní organizaci průmyslové výroby především.

Jelikož biologický život byl a je vlastní i dalším živočichům kromě člověka, rozšířily se bioregulační mechanismy kontroly i do mimolidských sfér modernity, ve kterých nabývají sobě vlastních logik a dynamik. A jestliže plantážní systémy stály, jak ukazují výše, u počátků moderní organizace přírody a výroby, v níž si udržují klíčové postavení i dnes, pak nepřekvapí, že právě v nich tyto mechanismy bujely a bují enormně. V průmyslových velkochovech nabývají podoby dvou propojených procesů – simplifikace života a vynucování života.

Jak jednotliví účastníci projektu AURA, sdružení kolem Anny Tsing a Nilse Bubandta, v posledních letech opakovaně ukazují a zdůrazňují, veškerý eukaryotický život je kultivován skrze složitá a zároveň křehká vícedruhová zaplétání živočichů, rostlin, hub a anorganických materiálů v komplexních ekosystémech. (Tsing et al. 2017) Nicméně tato komplikovaná zaplétání tvrdě narážejí na moderní organizaci prostoru a výroby, jež s nimi neumí pracovat. Moderní řízení totiž potřebuje jednotlivé formy života z komplexních pletenců vysekat, což pak umožňuje s nimi operovat na jedné straně individuálně a tedy izolovaně, v kóji, ale na druhé straně v rámci hromadné mřížky a geometrického řádu stovek takových kójí, a tedy přehledně a nahraditelně. Takové řízení, jak Foucault ukázal mj. na příkladu panoptikální architektury a praxe moderních věznic, umožňuje ovládat, organizovat a nasměrovávat ke kýženým cílům jak tělo jedince, tak tělo celku. (Foucault 2000)

Právě velkochovy jsou místem, na kterém moderní postup vysekávání neboli simplifikace života nabývá monstrózních rozměrů. Odpojování z vícedruhových komplexit se v nich stalo *condicio sine qua non*. Probíhá systematicky, kontrolovaně a na několika rovinách.

Zvíře průmyslových farem téměř nepřichází do interakcí s jinými živočišnými druhy, protože je po stovkách či tisících organizované v prostorách jednoduchých, ale účinných systémů zdí, bran, plotů a/nebo klecí s dalšími svého plemene. Jinakostí zde nemyslím jen biodiverzitu farmy, kterou zachytil Orwell, ale také interakci s vlastními mikroby – těla zvířat jsou preventivně a rutinně dopována antibiotiky kvůli regulaci infekcí a zároveň jsou celé haly pravidelně dezinfikovány, aby nedocházelo ke kontaktu s mikroorganismy. Mimo to se průmyslové zvíře v řadě případů nedostává do styku ani se životním prostředím, krajinou a podnebím, protože je drženo uvnitř hal ve standardizovaných a neměnných

podmínkách. K odpojování dochází i na úrovni zvláště silného propletení, totiž na úrovni rodič a potomek, což – jak ukázala Lucie Žeková (2013) – je zvláště bolestivé odseknutí. Ba co více, zvíře je odpojováno rovněž od vlastního těla – nejen od již zmíněného mikrobiotického světa či dynamiky vlastní imunity, ale i od možností pohybu, jež jsou v materiální organizaci prostoru velkochovů omezené, a v neposlední řadě i od hormonálních procesů. Ty jsou v několika průmyslových velmocích v čele s USA (nikoli však v EU) pomocí podávání růstových a geneticky modifikovaných hormonů proměňovány s cílem urychlit vývoj potřebných partií. A konečně je průmyslové zvíře odpojené od fylogeneze vlastního druhu – ta je plně podřízena bioregulačním mechanismům plemenitby a šlechtění, oněm blízkým příbuzným nechvalně známé eugeniky. Právě šlechtění se ukázalo být pro enormní boom velkochovů klíčové, protože umožnilo klasifikovat, rozlišit a hlavně zjednodušit život na pouhých několika desítek typů plemen, což byl nezbytný krok pro standardizaci nabídky a poptávky živočišné výroby a rozvinutí globálního trhu.

Simplifikace, osekání a izolace života v materiálně uzavřeném a moderně organizovaném prostoru vede mj. k tomu, že se zvíře stává zcela neviditelným a neslyšitelným. Když bych se měl v této souvislosti vrátit k Orwellovi, je pravděpodobné, že by se dnes k nápadu cokoli alegoricky kritizovat skrze vyličení farmy zvířat v první řadě vůbec nedostal. Ve čtyřicátých letech minulého století jej k použití obrazu farmy zvířat inspiroval zážitek, když kdesi venku jako náhodný kolemjdoucí viděl mladého chlapce, jak bičuje tažného koně na úzké cestičce pokaždé, když z ní kuň sejde. Potkat dnes živé zvíře z průmyslových farem je velmi obtížné – leda namačkané v návěsech kamiónů při převozu z velkochovu na jatka. Namísto živých zvířat by ale Orwell mohl ve veřejném prostoru potkat jejich grafické ztvárnění na reklamních materiálech a logách velkochovů. Raději nedomýšlet, o čem by psal, kdyby jeho předlohou měla být vyobrazení chovaných zvířat jako roztomilých a vysmátých pašíků, kteří se už nemůžou dočkat, až je podříznou. Materiální izolaci a simplifikaci života maskuje a zároveň dovršuje sémiotická nadvláda.

Proč takový zjednodušený život vlastně žít? Protože maso, mléko, vejce. Protože živočišná komodita. Moderní člověk zredukoval velkochovné zvíře k jedinému účelu existence – produkovat výrobky a zároveň být výrobkem, být pracujícím otrokem a zároveň výrobním nástrojem. Plantáže transformují život takovým způsobem, aby, slovy Anny Tsing, „vytvořily aktiva pro budoucí investice“. (Tsing 2017) Veškeré další okolnosti života, jež jsou nesrozumitelné, respektive nesměnitelné v této jednorozměrné teleologii, se stávají postradatelnými, a tedy osekávanými a zjednodušovanými. Jinými slovy, stávají se zbytečným nákladem v ústřední logice kalkulace zisku. Zvíře je proměněno na organický stroj, jenž je vedený k tomu, aby v této logice maximalizoval výkonnost – a to jak ve smyslu těla jedince, tak ve smyslu velkochovu jako celku.

Právě kvůli tomu je takový život vynucován (Haraway a Wolfe 2016) a nikoli utracen, obětován, ponechán být či nežít. Právě kvůli tomu je takový život vydržován, aktivně řízen a v přesně kalkulovaný čas poražen a nikoli zabit či zavražděn. Smrt je v ideálním případě odkládána do té doby, než poměr ziskovosti dosáhne vrcholu. A až pak je vynucena, stejně jako život před ní.

Kdo chce ovládnout vydržování života, musí se zmocnit jeho přenosu a tedy zdroje. V základu vynucování se proto nachází totální biotechnologická kontrola reprodukce života. I ta je samozřejmě plně podřízena moderní hierarchické organizaci – nejen kvůli povaze některých produktů, jako jsou mléko či telecí, ale i kvůli tomu, aby živočišná továrna mohla vyrábět optimalizovaně, podle jasně kalkulovatelných kritérií a tedy masově. Inseminace je komplexním procesem, v němž se kromě vajíček zvířat z velkochovů a spermií koupených z chovných stanic protínají kalkulace finančních úspor, zdravotních rizik, prostorových omezení, státních a právních regulací, administrativních prací, zkvalitňování a šlechtění materiálu či v neposlední řadě kalkulace certifikovaných asistencí, ať již v podobě aparátu veterinárního vědění, či v zootechnické praxi.

Je to právě souhra těchto dvou ústředních procesů velkochovného života, simplifikace a vynucování, jež průmyslové chovy podpirá a strukturuje. Život zvířete je v moderních podmínkách velkochovů zcela proměněn – a to nejen na sociální či ekosystémové rovině, ale i v evoluční, biologické a genetické sféře. Z jedné strany je život osekán od vícedruhových propletenců, z druhé strany je na mnohvrstevnatých, ale jednosměrných rovinách vnucen a vmanipulován do interakce s jediným druhem, moderním člověkem. Spíše než o změně života zvířete je vhodnější mluvit o tom, že takový život je od píky vyráběn – a přesto i v něm existují drobné formy resistance: od neklidu doprovázejícího oddělování matek od potomků, protože tak se stroj přeci nechová, přes kanibalismus a sebepoškozování, které snižují profit, až po hromadné olizování dezinfikovaných zdí, jež nevídanou podobou kolektivní akce narušuje moderní řád poslušných těl organizovaných individuálně v prostoru.

Jak je vidno, orwellovskou farmu různorodých zvířat vystřídala za pouhých sedm dekad soudobá farma či spíše chov monokulturních monster. Moderní člověk se stal v plantážocénu, respektive v antropocénu stvořitelem celé řady takových mutantů a hybridů. A jako takový se spíše směle než nesměle dosadil do pozice Boha.

Hrozby moderních monster

Plantážní systémy ztělesňují moderní sen o životě zjednodušeném a masovém, protože podle něj jenom život zbavený složitých vícedruhových vazeb, nejasností a složitostí je dobře kontrolovatelný, výtěžitelný a přesměrovatelný ke zvoleným cílům. Nicméně monokulturní život je životem novodobých monster a jako takový se stává hrozbou. S monstry totiž modernita příliš pracovat neumí, čehož si svého času všiml již Bruno Latour, když ukázal, že pro své zahledění do praktik čištění (purifikace) kategorií, sfér, specializací, životů a ontologických hranic není moderní člověk schopen často ani zaregistrovat, natož pak řešit nové a nové mísení (hybridizaci), které produkuje. (Latour 2003)

A jak již bylo řečeno, zvířata z velkochovů patří mezi tyto moderní mutanty – plantážní monstra, jejichž život byl sice zjednodušen a masifikován, ale skrze víceúrovňové vynucování ve vleku jediného druhu prostoupil celou řadou soudobých problematik antropocénu, respektive plantážocénu, se kterými bude stále obtížnější se vyrovnávat – od následků oteplování planety, k němuž velkochovy zásadním způsobem přispívají přes šesté vymírání druhů či přemnožení člověka a jeho apetitu následovaného přemnožováním velkochovů až po světové pandemie nemocí, k nimž jsou průmyslová zvířata a moderní lidé náchylní, či generování dosud neznámých a smrtících superbakterií odolných vůči antibiotikům.

Žijeme ve světě plantáží, monokultur a velkochovů, které ze Země plné komplikovaných a neprůjezdných křížovatek biodiverzity a komplexních a regenerativních ekosystémů činí průhledný, rozřazený a průjezdný prostor o několika hlavních a jednosměrných koridorech gigantických rozměrů a hierarchických řádů. V takovém světě pak totiž stačí několik málo jisker k tomu, aby se rozpoutalo peklo. Stejně tak ale stačí mnoho, abychom si ani nevšimli, že už dávno hoříme.

Zdroje

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000.

HARAWAY, Donna J. *Staying with the Trouble: Making Kin in Chthulucene*. Durham, London: Duke University Press, 2016.

HARAWAY, Donna J. a WOLFE, Cary. *Companions in Conversation*. In HARAWAY, Donna J. *Manifestly Haraway*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016, str. 231.

LATOUR, Bruno. *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram, 2003.

MINTZ, Sydney. *Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History*. New York: Viking Penguin, 1985.

ORWELL, George. *Animal Farm: A Fairy Story*. London: Secker & Warburg, 1945.

ORWELL, George. *Nineteen Eighty-Four*. London: Secker & Warburg, 1949.

TAUSSIG, Michael. *Palma Africana*. Chicago: Chicago University Press, 2018.

TSING, Anna L. *A Threat to Holocene Resurgence is a Threat to Livability*. In BRIGHTMAN, Marc a LEWIS, Jerome. *The Anthropology of Sustainability: Beyond Development and Progress*. London: Palgrave, 2017, str. 51–65.

TSING, Anna L., SWANSON, Heather A., GAL, Elaine a BUBANDT, Nils (eds.). *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017.

ŽEKOVÁ, Lucie. *Mluvit o Alici aneb ukázkový příklad bomorfizace*. In STÖCKELOVÁ, Tereza a ABU GHOSH, Yasar *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON, 2013, str. 36–51.